

vexilotogie

ZPRAVODAJ Vexilotogického klubu při OKD Praha 3,
obsahující odborná pojednání a informace o vlajkách

Ing. Jaroslav Martýkán

NÁSTIN NEJSTARŠÍ HISTORIE PRAPORŮ A VLAJEK

40

Vlajky, jak je známe dnes, nezískaly svou formu a vnější podobu najednou, vznikaly v procesu vývoje celých tisíciletí a s vývojem jejich vnější stránky se měnila i jejich symbolika a jejich funkce. Heraldikové mají tendenci odvíjet historii vlajek, resp. praporů, od historie znaků, což je, ne-li zcela nesprávné, tedy určitě polovičaté. Je sice pravda, že moderní vlajky, které známe nyní, mají původ v praporech křížových výprav a vývoj praporů úzce souvisí s vývojem heraldiky, tento proces je však nikoliv počátkem historie moderní vlajky, ale vyvrcholením její první a základní vývojové épy.

Tato statě si klade za účel shrnout dosud známé poznatky o nejstarším období existence praporů a jejich předchůdců, porovnat vývoj praporů v nejstarších civilizacích euroasijských s obdobným vývojem v Americe a na konkrétních příkladech ukázat vývoj forem i podob, kterými tento symbol za takřka 6 tisíc let své doložené existence prošel.

O praporu, majícím podobu obdélníku látky bočně připevněného k žerdi, se budeme zmínovat jenom z běžné a jenom jako o jedné, i když z hlediska historie vlajek nejdůležitější formě nejstarších symbolů lidstva. Rozhodující pozornost chceme věnovat předchůdcům praporu, v novější vexilotogické literatuře nazývaným vexiloidy. W. Smith vymezuje pojem vexiloidu jako "předmětu, který má stejné funkce jako vlajka, liší se však od ní v určitém ohledu, obyčejně v době" (1). Je pravda, že tyto vexiloidy jsou charakte-

ristické především v rané společnosti, kde sestávaly z žerdi a k ní připojeného emblému, nejsou to však pojmy spjaté výlučně s minulostí. Objevují se i v moderní době (např. kovové plakety v podobě vlajek dopravené kosmickými loděmi na některé planety v blízkosti Země), a proto je pro účel naší studie budeme nazývat upraveným dříve užívaným termínem - starověkými standartami. Nesmějí být ovšem zaměňovány za pozdější typ praporu vojenských jednotek, na který se nyní název standarta uplatňuje.

Rovněž věnujeme pozornost nejdůležitějším prvkům starověké ikonografie, zejména těm motivům, které nalezly praktického uplatnění jako součást standart.

I. SYMBOLIKA A SMYSL NEJSTARŠÍCH STANDART

Už se asi nikdy nedovíme, kde, kdy a kým byla vytvořena první standarta v dějinách lidstva, i když tato otázka není asi podstatná, protože výzkumy dokazují, že standarty byly vyvinuty různými národy po celém světě v době, kdy kontakt mezi nimi byl velmi nepravděpodobný. Později samozřejmě docházelo ke vzájemnému ovlivňování jednotlivých společností a kultur, samotný vznik standarty jako materializované myšlenky "zde stojím a to je, proč tu stojím" (2) je však na kontaktu mezi společnostmi lidí nezávislý, protože je projevem širší a jedné z nejstarších forem lidské aktivity - tvorby symbolů. Ta je ovšem závislá na určitém stupni poznání a společenského vědomí pravěkého člověka.

Právě když objevili ohň, mohli naši dávní předkové uskutečnit připevnění kusu zvířecí kůže k větvi a zhotovit tak účinný prostředek signalizace. Nejranější z těchto primitivních znamení byly patrně jen větve na konci doplněné trsem trávy, kouskem nevydělané kůže, popř. lebkou uloveného zvířete. Tyto primitivní standarty uspokojovaly odvěkou touhu a potřebu člověka odlišit svou rodinu, rod a sebe sama, vymezit svůj životní prostor nutný k obživě. Označovaly místo shromáždění prvebytných lidí příslušejících do jedné rodiny, do jednoho rodu. Pro jednotlivce měly důležitou funkci - bylo možno podle nich poznat, jedná-li se o znamení vlastní nebo cizí, poskytne-li mu ochranu nebo hrozí-li mu pod ním nebezpečí. Primitivní standarty měli i funkci "reprezentativní" - pokud byla na jejich vrcholku zdaleka viditelná lebka uloveného medvěda,

vlka nebo jiné šelmy, podávala standarta i svědectví o udatnosti a síle svého majitele a varovala možné nepřátele před útokem na jeho obydlí.

Jak lze obecně charakterizovat symboliku pravěkých a starověkých standart? Proč vlastně vznikly a proč vzniknout musely? Bylo již řečeno, že vznik standart je součástí širšího společenského jevu v raných společnostech. Společnosti málo rozvinuté z našeho hlediska stupně rozvoje materiální výroby však měly důmyslný systém symbolů a jejich jednoduché vexiloidy často svým významem ve společnosti a kultu předčí mnohem komplikovanější prapory či vlajky pozdější. Jak dokazuje naše bádání, význam standart je přímo úměrný významu náboženství v dané starověké společnosti, standarty jsou plodem náboženských představ a kultu.

Je třeba si na tomto místě připomenout vznik samotného náboženství, což nám pomůže vysvětlit i nutnost vzniku standart. Náboženství vzniklo z představ prvobytně pospolních lidí o přírodě, jejíž jevy si nedoveli vysvětlit a proti jejím silám byli bezmoci. Snažili se tedy tyto síly podrobit alespoň ve své fantazii a chránit se tak před jejich často zhoubnými účinky. Dali tak vzniknout různým duchům, bůjkům a nadpřirozeným bytostem, které mají zpravidla podobu ptáků, zvířat apod. Vzýváním těchto bůjků, pomocí oběti atd. se pak lidé od bohů, které sami stvořili pro vysvětlení nevysvětlitelného, dočadovali pomocí, ochrany a přízně. A k tomu jim měly sloužit i standarty.

Vznik standart proto není ani v jejich funkci, ani v jejich formě izolovaným fenoménem a lze je zahrnout do komplikované soustavy symbolů. W.Smith (3) rozděluje symboly na aktivní (např. triumfální pochody, vztýčení zaťaté pěsti), verbální (psaná nebo mluvená forma), konkrétní (např. povátné hory, stromy, chrámy) a grafické. Grafické symboly, kam lze zahrnout jak prapory a vlajky, tak jejich předchůdce - standarty, používají ilustrativního materiálu (barev, kreseb, figurek, obrazců), který buď sám o sobě vyjadřuje nějaký význam bez ohledu na to jak a kde je prezentován (např. hvězda, kříž, svastika), nebo jeho plné uplatnění jako symbolu je vázáno na kombinaci ilustrativního materiálu se specifickým materiálem výtvarným (např. kov - medaile, vosk - pečeti, papír - plakáty, textil - kokardy, prapory, vlajky). Výtvarnost standart, praport i vlajek se právě zasloužila o to, že se jako jedny z grafických symbolů rozšířily v ší-

roké míře, staly se účinným prostředkem společenské účasti a komunikace.

Takové působení měly standarty již v nejstarších společnostech, které zejména v náboženství dovedně kombinací různých druhů symbolů ovládaly myšlení a jednání jednotlivců a sjednocovaly je podle potřeb vládnoucích vrstev.

Standarty, jako ostatně i jiné symboly, vyjadřovaly identitu jedné skupiny lidí a její jedinečnost vůči všem ostatním. Vytvářely a upevňovaly pouta spojující příslušníky této skupiny přes rozdíly v jejich společenském postavení, majetku a věku, ztělesňovaly princip "vyšší jednoty" a byly jejím konkrétním politickým výrazem. Dokud přibuzenecké vztahy tvorily hlavní pouto takové skupiny, nacházíme často jako hlavní symbol standarty totemové zvíře, z něhož rod odvíjel svůj původ a jehož jméno nesl. Standarta pak přestavovala i symbolicky všechny předky členů rodu, kteří, když ji nesli, věřili, že z ní čerpají sílu a že jim poskytne ochranu. Odtud pak pochází posvátný význam standart v raných společnostech, který se promítá i do současných vlajek.

Posvátný charakter standart je dán také funkcí spojovacího článku s božstvy a jejich "věčným královstvím". Standarty, často zasvěcené i zpodobňující různá ochranná božstva, posílovaly lidí pod nimi shromázděné přízní bohů a jejich ochranou. Je však těžko oddělit význam standart jako posvátného objektu uctívání od jejího významu jako prostředku komunikace s bohy, protože v kultu raných společností se obě tyto funkce standarty prolínají.

Kromě symboliky ideové a kultovní měly standarty i symboliku politickou a vojenskou. Ochranná božstva rodu či kmene doprovázela samozřejmě i bojující příslušníky, kterým měla "zajistit" přízeň bohů v bitvě a vítězství. Ke standartám se sbíhali vojáci při shromažďování před bojem, kolem nich se drželi po čas boje. Standarta byla posvátným symbolem síly a jednoty, který provázel vojáky po souši i po moři. Jestliže vojáci dosáhli úspěchu a jestliže dobývali cizí území, stávaly se standarty i symbolem jejich moci, později i moci a majestátu celé skupiny, kmene či státu. Kdekoliv se např. objevily standarty římských legií, tam byly viditelným odznakem moci římského státu a zaručovaly všem ochranu jeho zákonů, míru a pořádku. Třpytící se standarty nad šíky bojovníků legií nejen vyvolávaly bázen a strach v řadách nepřátel, ale ať v boji či na triumfálních pochodech

přesvědčovaly ty, kteří pod nimi kráceli, o božském poslání Ríma, o jejich nepřemožitelnosti a odhodlání stále vítězit.

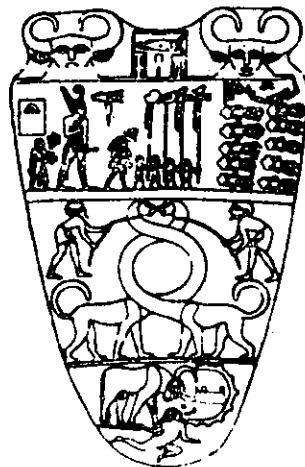
O symbolice standart svědčí nejen jejich funkce náboženská, vojenská a politická, ale i jejich podoba a forma. Starověká standarta byla obvykle tvořena třemi hlavními elementy: žerdí, pevným předmětem upraveným do symbolické formy a upevněným - někdy pomocí podpěry - na vrcholku žerdi, a připojenými stuhami. "atímco ze stuh se v průběhu vývoje vyvinula hlavní složka praporu - list, pro standartu rozhodující prvky - žerd a emblém - postupně význam ztrácely, přičemž emblém se udržel jenom jako hrot na čnělce.

Nepřekvapuje, že standarty kladou velký důraz na žerd a na její vrcholek. Již z praktického hlediska je žerd standarty pro plnění jejich funkcí ideální a přispívá rozhodující mérou k širokému rozšíření a používání standart ve starověku. Jen zásluhou žerdi může být standarta snadno vztyčena v boji, postavena vedle trůnu vládce či umístěna na oltáři. Její výška postupně význam ztrácely, přičemž emblém se udržel jenom jako hrot na čnělce.

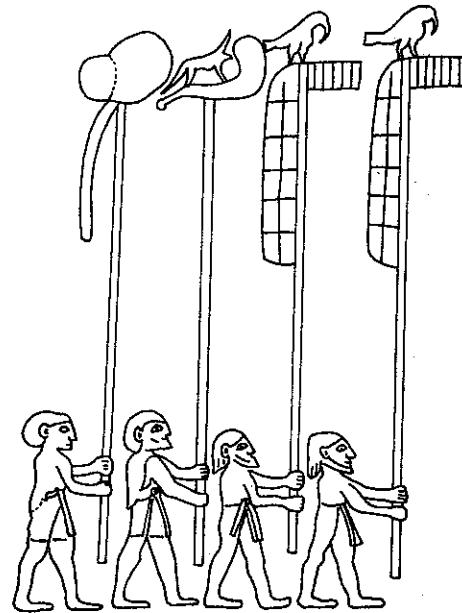
Nepřekvapuje, že standarta je na dálku dobře vidět, lze ji následovat a shromáždit se kolem ní. Žerd má však i svou vlastní symboliku - často nahražována kopím připomíná nejen obnaženou zbraň připravenou k boji, např. meč nebo kopí, ale připomíná i fallický symbol, tak častý ve starověké ikonografii (např. Indie) a mystice. Je tak symbolem síly, uchování rodu a života. Ve své vztyčené formě vyjadřuje touhu se Zemí svázaného člověka dosáhnout oblohy, což nepochybně souvisí i s hojným používáním orla či sokola na jejím vrcholu. Žerd lze konečně chápat také jako přenosnou podobu posvátných stromů, pod kterými se řada tradičních společností scházela k náboženským obřadům a sněmům.

Vedle již zmíněných zvířat a ptáků se jako emblémy na vrcholcích žerdí objevovaly astrální symboly, kovové korouhvíčky či geometrické obrazce, trsy spletených trav, kožešiny, stuhy, popř. i hlava nějakého poraženého nepřitele (např. V Číně) nebo faraonova placenta (ve starém Egyptě). Tento hrubý výčet má upozornit na pestrou paletu symbolů starověkých standart, jakož i na nutnost podrobněji se jimi zabývat v přehledu jednotlivých starověkých společností.

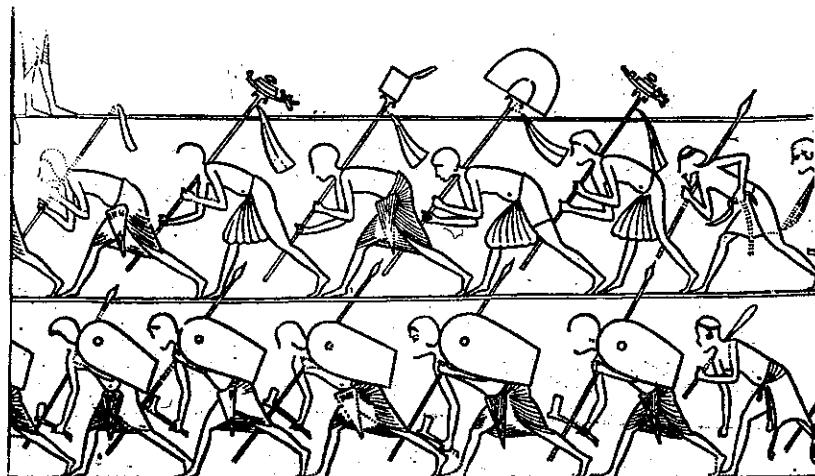
Třetím, a často také nevyužívaným prvkem starověkých standart byly stuhy, fábory umístěné pod emblémem na vrcholu. Předpokládá se, že jim byl původně připisován magický účinek a že šlo prakticky o první podobu amuletů; později měly ve spojení s emblémy standart i dekorativní účel a z praktického hlediska měly svým třepetáním soustředovat pozornost na emblém, resp.

PALETA KRÁLE NARMERA, EGYPT
(kolem r. 2900 př.n.l.)

DETAIL Z NARMEROVY PALETY
(nosiči standart)

RELIÉF Z HROBKY V AL-AMARNU, EGYPT
(kolem r. 1400 př.n.l.)

i zakrývat jeho připevnění k žerdi. Avšak ani později nelze určitou symbolickou funkcí stuh na standartách vyloučit.

I když se v některých případech mohly stuhy stát významnější než sám emblém (např. vyobrazení kopí s penantem v asyrském sochařství let 885-860 př.n.l.) (5), standarta ve své podobě žerdi s pevným emblémem zůstala běžnou až do období rozšíření látkových praporů z Dálného na Blízký Východ, praporů, které se patrně právě z těchto fáborů vyvinuly.

II. VZNIK STAROVĚKÝCH STANDART V RANÝCH CIVILIZACÍCH VÝCHODU

I když jsme v úvodu řekli, že doba i místo vznikučení prvního vexiloidu jsou ztraceny v mlhách pravěku, přece nám zákonitosti a společenské souvislosti jejich vzniku dovolují předpokládat, že nejdříve vznikly v oblastech, kde vývoj člověka dosáhl nejdříve potřebného stupně, nutného k tomu, aby o existenci svých symbolů mohl zanechat svědectví či zprávu. První dochované důkazy o existenci takových symbolů svědčí totiž již o vysokém stupni jejich propracovanosti, výtvarného provedení i o důmyslné funkci ve společenském životě. Tyto nejranější zprávy proto nemůžeme v žádném případě považovat za počátky vzniku vexiloidů, ale za dosažení určitého stupně kulturní vyspělosti jejich uživatelů, který jim již dal možnost trvale informaci o svých symbolech zaznamenat a zanechat o ní svědectví pro budoucnost.

Jedním z historických území, kde se nacházejí jedny z nejstarších, ne-li vůbec nejstarší dokázáné počátky vývoje standart, je Egypt. Na nálezech keramiky, datovaných kolem roku 3 500 př.n.l., tedy z období předdynastického, nacházíme obrasy lodí, na kterých vidíme umístěné figury slonů, ptáků a jiných zvířat (4), o jejichž symbolice ani funkci nic nevíme. Předpokládáme však, že jsou to předchůdci v pozdějším období používaných znamení harpuny nebo ryby na egyptských ledích, o nichž edborníci soudí, že by mohly mít vztah k symbolům jejich mateřských přístavů (5). Tradice používání obrazů zvířat je ostatně v Egyptě velmi víta a souvisí s egyptskou mytolgií.

Bohové vzali na sebe lidskou podobu teprve pozdě a navíc i tehdy je zdobili atributy jejich dřívějších převtělení. Podle náboženského přesvědčení starých Egypťanů byli bohové vtěleni v různá znamení, rostliny a zvířata. Bůh Chnum měl podobu berana, bůh Hor byl sekolem, Thovt ibisem, Sutech

krokodýlem; bohyní města Pubaste byla kočka, v městě Puto uctívali jako bohyni jedovatého hada (6). Tato zoomorfní božstva, kterých je celá řada, měla v různých městech a oblastech Staré říše různý význam, někdy byla spojena pouze s konkrétními městy či oblastmi. Tak se také dostala do emblémů standart jednotlivých oblastí (nomů), jak je známe z období Staré říše. Jedním z prvních důkazů o existenci standart této funkce je známá "paleta krále Narmera" či "Narmerova deska", jedna z prvních památek egyptského umění. Tato k roztírání líčidla určená tabulka je podle odhadu vědců stará asi 5 tisíc let a je možné, že zobrazuje samotného faraona Meniho, zakladatele I. dynastie a legendárního tvůrce Staré říše (r. 2900 př.n.l.), po vítězství nad dolnoegyptskými nepřáteli. Jedna strana břidlicové tabulky ukazuje faraonova úředníka před řadou těl poražených nepřátel, jeho průvodci jsou pak čtyři nosiči standart. Standarty reprezentují tři provincie Staré říše (zřejmě nejdůležitější "provincie Dvou sokolů" má výsadu být zastupována dvěma standartami) (7).

Poněkud mladší je vyobrazení na reliéfu pazourkového kyje, který byl nalezen v hornoegyptském Něchenu (Hierakonpoli) a je datován do 27. stol. př.n.l. Faraon dosud neznámého jména je deprovázen standartami se zavěšenými čejkami a luky, symboly egyptských a libyjských nomů, které panovník patrně dobyl (20).

Obdobně administrativní charakter má standarta "provincie Zajice", známá a basoreliéfu datovaného do období IV. dynastie (2 630 - 2 503 př.n.l.). Tvoří ji figurka skrčeného zajice na stupínku pokrytém barevnou látkou a umístěném na vrcholku žerdi (8).

Jinou funkci zastávaly standarty reprezentující faraóny a zobrazující hlavní egyptská božstva. Ta jsou obvykle představována v symbolické podobě nebo prostřednictvím svých atributů. Málo je však známo o skutečném používání těchto standart - s největší pravděpodobností byly nošeny na veřejných průvodech a při náboženských obřadech. Standarty faraonů se používaly spolu s královskými pérovými vějíři při dvorním ceremoniálu a také pod nimi šli Egypťané do boje. Je doloženo, že před faraony Staré říše byly nošeny čtyři standarty, z nichž jedna měla např. představovat královu placentu (5).

Symboly různých božstev v podobě zvířat se v egyptské ikonografii udržovaly ještě řadu století. K podstatnému zvratu došlo za vlády faraona XVIII. dynastie Amenhotepa IV., "kacířského krále", který se jako náboženský reformátor nazýval Achnaton (tj. sloužící Atonu = Slunci) a který místo starého tradičního náboženství vyzdvíhl kult slunečního kotouče. Tento zvrat se samozřejmě projevil i v ikonografii a symbol Slunce se stal i symbolem vládce. Reliéf z hrobky v al-Amarnu zobrazuje egyptské i cizí (syrské, libyjské a etiopské) vojáky faraona Achnatona, směřující pod standartami k chrámu státního boha Atona (datováno kolem r. 1400 př.n.l.) (9). Standarty v podobě dvojitého půlkruhu na tyči se objevují i na ozdobném reliéfu hrobky Amenhotepova zetě Tutanchamona (kolem r. 1350 př.n.l.), který se sice vrátil k tradičnímu náboženství, nemohl však zabránit tomu, aby symbol Slunce jako označení vládce a vojevůdce i nadále přetrval a ovlivnil ikonografii některých dalších starověkých společností. Je třeba si ovšem uvědomit, že symbol Slunce existoval takřka ve všech starověkých civilizacích a jejich kultech a že ani v Egyptě není výsledkem zásahu jednoho náboženského reformátora.

Nejlepším dokladem hlubokých kořenů slunečního kultu je např. reliéf ve velkém Amonově chrámu ve Vésetu (Thébách), který zobrazuje dalšího z řady vládců Nové říše, faraona Setchim I. v boji proti Chetitům v Sýrii (10). Postava faraona, který se stejně jako ostatní panovníci XIX. dynastie označoval za "Syna Slunce", stojícího na bojovém voze, je obklopena celou řadou symbolů, z nichž vynikají sluneční kotouč a sokol - jedna z podob boha Slunce Ré. Z vexilotologického hlediska je však zajímavá drobná postava (v orientálním umění je obvyklé vyjadřovat velikostí osob jejich důležitost) nesoucí za faraonem téměř stejnou standartu, jaká je vyobrazena na hrobce v al-Amarnu. Vlající fábory, poměr výšky žerdi a postavy nosiče, jakož i situace, za které je předmětu použito, takřka vylučují jinou interpretaci než tu, že reliéf s faraonem Setchim I. (asi 1308-1298 př.n.l.) je důkazem trvajícího používání symbolu Slunce na egyptských standartách.

Ten také spolu s dříve hojněji používanými zoomorfními podobami božstev Egypta významnou měrou ovlivnil symboliku a ikonografii v sousedních oblastech a lze tvrdit, že ve svých důsledcích v celém Starém světě.

Za nejstarší civilizaci, která stála u zrodu dávných kultur v kolébce lidstva, za niž je všeobecně považováno eufratsko-tigridské meziríčí, a která velkou měrou ovlivnila vývoj všech pozdějších říší na evropsko-asijském rozhraní, jsou označování Sumér o v ē. Je proto poněkud nelogické vůbec nepředpokládat, jako např. W.Crampton (8), existenci důkazů o tom, že by v mezopotámské oblasti existovaly standarty nebo podobné vexiloidy před asyrským obdobím, resp. před rokem 930 př.n.l. Vždyť sumerské městské státy jsou známý pokročilou kulturou, rozvinutým výtvarným uměním, důmyslnou mytologií i vyspělým výrobním způsobem, které byly jedním z prvních podnětů kulturního vývoje lidstva. Domnívat se, že by taková vyspělá kultura nevytvořila mezi svými symboly i standarty, je proto absurdní.

Naopak, zvlášt pozoruhodnou památkou na Sumery, i když ne vsemi odborníky jako standartu uznávanou, je tzv. mozaiková standarta z Uru, kterou při vykopávkách v tomto městě odkryl a do 25. století př.n.l. datoval anglický archeolog L. Woolley. Podle C.W.Cerama "se standarta skládala ze dvou pravoúhlých desek 55 cm dlouhých a 22,5 cm širokých; patřily k ní ještě dva trojúhelníkové nástavce" (11). Autor předpokládá, že tyto desky byly připevněny na žerd a nosily se kdysi před procesími a průvody. Mozaikové figurky výzdoby, které byly vytvořeny z mušloviny, červeného vápence a lazuritu a na dřevěných deskách byly zasazeny do živcového podkladu, zobrazují výjevy z vojenského a civilního života státu (tzv. "Válečná a mírová standarta") a jsou neocenitelným dokladem o kultuře, životě i technice tohoto starodávného národa.

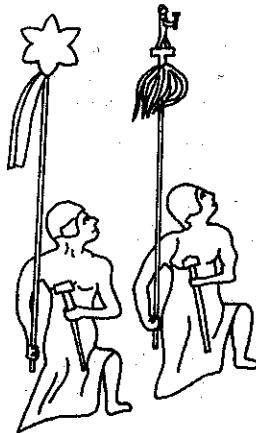
Jak už bylo řečeno, jak historikové tak vexilogové se v názoru na funkci této sumerské památky rozcházejí. J.Klima (12) se na rozdíl od Cerama např. domnívá, že označení standarta "je pouze konvenční" a že "celek působí spíše dojemem hudebního pultu" a na podporu svého výkladu cituje i domněnku dalších historiků, že snad "šlo o rezonanční skřínku pro nějaký hudební nástroj". Také někteří naši vexilogové (J.Landergott, J.Januš) vyslovují názor, že se v tomto případě o standartu nejedná. I když se domníváme, že vzhledem k tématice standarty, která se poněkud vymyká představám o zkrášlení hudebního nástroje, je Ceramova verze pravděpodobnější, jsme si vědomi tohoto, že prokázat ji je přinejmenším stejně těžké jako ji vyvrátit.

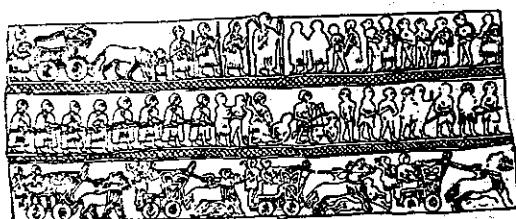
RELIÉF FARAÓNA SETCHIHO I. V CHRÁMU VE VÉSETU, EGYPT
(kolem r. 1300 př.n.l.)

DETAIL ZE SETCHIHO RELIÉFU
(standarta)

NOSIČI STANDART NA
NARAM-SÍNOVĚ VÍTĚZNÉ STĚLE, AKKAD
(kolem r. 2300 př.n.l.)

MOZAÍKOVÁ STANDARTA Z URU, SUMER
(kolem r. 2500 př.n.l.)

Existovaly ovšem i typické standarty, které známe již z Egypta, jež nealy vyobrazení sumerských bohů nebo jejich atributu. Se symbolikou božstev se setkáváme v náboženství, ikonografii i glyptice, často však na světských stavbách a předmětech (např. mezních kamenech "kudurru", chraničích občinnou půdu), kde mají roli ochrany, pomocí či přízně bohů. Vzhledem k tomu, že v oblasti Mezopotámie se božstva od sumerských počátků až do konce babylonského období vůbec neměnila, symboly pro jednotlivé bohy nalezneme prakticky ve všech dobách nezměněné.

Sumerské ikonografii vděčíme za astrální symboliku, kterou jako první zavedla a tak obdobně jako ikonografie egyptská svým kultem zoomorfních božstev a Slunce trvale ovlivnila vývoj symbolů v pozdějších kulturách. Tato astrální symbolika se projevuje i v tom, že Sumerové, akkadští Babylonané i Asyřané nazývali své bohy sice různými jmény (Sumerové "dingir", ostatní "ilu"), oba výrazy se však psaly stejně, klinovým znakem pro hvězdu (13).

Vedle trojice hlavních bohů - Ana, Enlila a Enkiho, kteří používali jako svého symbolu obecného grafického vyjádření božstev - tiáru s rohy, měla v sumerském panteónu mimořádný význam astrální božstva tvořící další triádu bohů. O symbolice "boha Slunce" Utua (akkadsky Šamaše) se podrobnejí zmínime u asyrské ikonografie, z hlediska vzniku astrálního kultu u Sumerů je zajímavý především "bůh Měsíce" - sumerský Nannar (akkadsky Sín). Byl znázornován jako měsíční srpek, který je v této oblasti vidět ve vodorovné poloze, tj. růžky vzhůru. Vedle "boha přírodních živilů" - sumersky Iškur, akkadsky Adad, jehož kult byl velmi rozšířen a který bývá znázornován buď se svazkem blesků nebo se seknerou a v doprovodu svého zasvěceného zvířete býčka, patřila k astrální trojici bohů rovněž "paní nebes" či "paní bitev a bojů", bohyně Inanna (akkadsky Ištar). Jejím symbolem byla osmiciplá nebo také šestnácticíplá hvězda a emblémovým zvířetem lev.

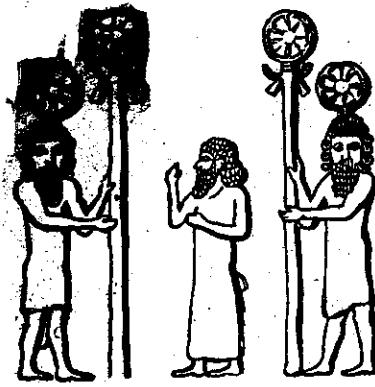
O astrálních božstvech se zde zmíňujeme poněkud obšírněji, protože se objevují na vynikajícím dokladu existence starověkých standart v mezopotámské oblasti, na vítězné stéle akkadského vladaře Narám-Sína z 23. stol.př.n.l. (14). Mimo vladaře, po orientálním způsobu zpodobněného v mírně zvětšeném měřítku, a astrálních symbolů bohů - dárců vítězství vidíme na stéle i akkadské vojsko, které důstojně

kráčí za svým nejvyšším velitelem se standartami v rukou. Dvě neporušené šestnácticípé hvězdy na vrcholu stěly jsou symboly bohyň Ištary ("paní bitev a bojů"). Na vrcholcích standart, zavinutých do stuh, jsou pak další emblémy - na levé šesticípé hvězda, na pravé pak postava držící sekru (bůh Adad). Edle ještě diskutované mozaikové standarty urské je reliéf na Narám-Sínově stěle jedním z nejstarších pramenů o existenci vojenských standart v Mezo-potámi a standart vůbec.

Sumerové a Babylonané však používali standarty nejen jako "zástupce ochranujících bohů" při válčení, jim byly i nedílnou součástí náboženských obřadů (15). Symboly jednotlivých božstev byly nošeny při procesích a jiných kultovních ceremoniálech k tomu zvlášt určenými chrámovými hodnostáři. Poprvé je takové užívání božských symbolů zaznamenáno za Chammurapiho, vládce Babylónu v letech 1792-1750 př.n.l. Existenci takových náboženských standart s astrálními symboly před čtyřmi tisíci let potvrzuje i W.Smith (16).

Dědictví sumerské a babylónské kultury dostí nevybírávým způsobem převzala Asyrská říše, která však díky vysoké organizovanosti svého vojska ještě zdokonalila a rozšířila používání standart. Symboly jednotlivých sumerských a babylónských bohů byly převzaty do asyrské ikonografie. Např. na proslulém "Černém obelisku" asyrského despoty Salmanassara III. (859-824 př.n.l.), oslavujícím vítězná tažení tohoto vladaře, znázorňuje jeden reliéf izraelského krále, "kdysi pyšného Jehua", jak se vrhá do prachu před asyrského vládce. Celý výjev je doprovázen emblémy asyrských božstev, z nichž vedle sedmicepí hvězdy vyniká zejména "okřídlené Slunce" - nejznámější asyrský symbol, který se rozšířil za hranice říše.

Připůvod emblému slunečního kotouče je v sumerském a akkadském Utuovi (Šamaš - tj. Slunce), který v sumersko-babylónské mytologii platil za vševidoucího a vševedoucího boha. Šamaš, který v mocné božstvo vyrostl až u Babylonanů, byl znázorňován slunečním kotoučem nebo v lidské podobě v tiáře se svazkem paprsků, vycházejících z ramen, a s řezlem a prstencem jako odznaky moci (17). Asyřané po dobytí kulturně vyspělejšího Babylónu tento babylónský symbol převzali, spojili jej však se svým bohem Aššurem. Tento původně místní bůh s nepatrnou pravomocí se pod vlivem Asýrie

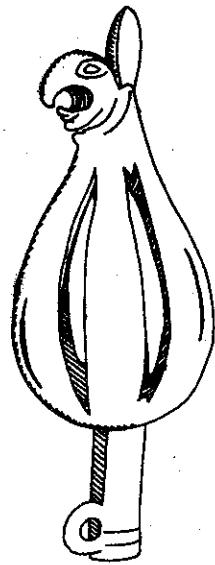
RELIÉF SE STANDARTAMI, ASÝRIE
(konec 2. tisíciletí př.n.l.)

STANDARTA Z NAHAL MIŠMAR,
PALESTINA
(kolem r. 3500 př.n.l.)

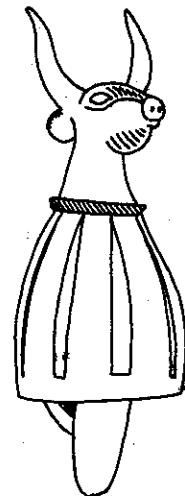
STANDARTA S JELENEM, MALÁ ASIE
(kolem r. 2300 př.n.l.)

KELERMES, KUBÁŇ, MOHYLA 3
(kolem r. 600 př.n.l.)

ULSKÝ AUL, KUBÁŇ, MOHYLA 2
(6.-5. stol.př.n.l.)

ULSKÝ AUL, KUBÁŇ, MOHYLA 2
(kolem r. 600 př.n.l.)

stával stále významnějším božstvem a již ve 13. stol. př. n.l. je nazýván "velkou horou", "pánem země" nebo "otcem bohů". Ještě později byl v celé Mezopotámii ovládané Asyřany vyvýšen nad ostatní bohy a spojoval v sobě vlastnosti a pravomoci dosud různých božstev: byl rozhodčím nad osudy, bohem spravedlnosti i válečnictví. Umělecky bývá zpodobňován v okřídleném slunečním kotouči s lukem (18).

Sluneční kotouč boha Šamaše a paprsky se objevoval v rané asyrské glyptice a ikonografii, jak dokládají standarty s tímto emblémem z reliéfu z konce 2. tisíciletí př. n.l. (19). Jak rostla vojenská a politická moc Asýrie, začal růst i význam boha Aššura, který absorboval atributy nejvýznamnějších a nejrozšířenějších akkadských božstev. Z období kolem r. 930 př.n.l. pochází již reliéf zobrazující dvě typické asyrské standarty, používané na válečných vozech. Emblémy na standartách mají podobu disků s vyobrazením býka, který je - jako pozůstatek Adadova kultu v akkadském Babylonu - jedním z atributů Aššurových; druhá standarta zobrazuje samotného boha jako lukostřelce (8).

Je vůbec pozoruhodné, že ačkoliv asyrské standarty zobrazují takřka výhradně státní božstvo a jeho atributy, je doloženo jejich používání převážně v boji či na lov, zatímco svědectví o jejich užití např. při církevních obřadech zcela chybí. Důkazem tohoto charakteristického rysu asyrského kultu je i další rozširování použití standart v asyrském vojsku. Zatímco v 8. a 9. stol. př.n.l. jsou vojenské standarty vyobrazeny ve spojení s takovými králi jako Aššurnasirpal II., Sargon II. a Sinacherib (5) a nesou emblémy státního božstva (asyrský kult byl v pozdější době téměř monoteistický), socha asyrského vojáka se standartou jeho jednotky z r. 681 př.n.l. (5) nasvědčuje dalšímu zesvětlení a rozšíření těchto původně výlučně kultovních symbolů.

Rozhodující přínos Asýrie na poli symboliky standart spočívá podle našeho názoru v dalším rozšíření emblému okřídleného Slunce. Ačkoliv kult boha Aššura zanikl začátkem 7. stol.př.n.l. a pádem novasyrské říše, jeho symbol jej přežil a rozšířil se zejména do Persie.

Zatímco v mezopotámské oblasti stále ovládal ikonografii okřídlený sluneční koteuč a další astrální kulty, v oblastech sousedících převládaly kulty zoomorfních božstev, povětšině zřejmě ještě rodového charakteru. Svědčí o tom nálezy řady standart se zvěrnou tématikou ať již v Malé Ásii nebo severně od Černého moře. Např. v severní části Anatolie se ještě v době před-chetitské objevují mezi prvními kovovými výrobky v pokladech tzv. Troje II (třetí čtvrt 3. tisíciletí př.n.l.) - tzv. Priamuš pekla, a v nálezech z královských hrobů v Alaca Hüyük a v Heroztepe (asi 2500-2200 př.n.l.) standarty se zvířecími postavami, které jsou obdobně jako některé šperky lity z formy (21). Představu o podobě těchto standart může dát emblém standarty v podobě jelena vytvořený z bronzu a stříbra a datovaný do r. 2300 př.n.l., který uvádí E.Inglefield (22).

Podobně byl zvěrný styl rozšířen i v oblasti Palestiny a Levanty, kam se kdysi rozšířil patrně právě z Malé Ásie. S rozširováním chovu dobytka a se vznikem pastevectví vůbec jsou úzce spjaty různé kulty "zvěrného stylu", z nichž vyniká zejména kult býka - pána stád, který se v ikonografii předcasijských civilizací projevuje v mnoha formách (viz např. kultovní zvíře akkadského boha Adada). Již v 7. tisíciletí př.n.l. jsou v oblasti Jericha doloženy kultovní piliče, do nichž je po stranách vloženo po jednom až deseti párech býčích rohů. Z období kolem poloviny 4. tisíciletí př.n.l. pocházejí již měděné standarty nebo žezla, nalezené v říčním údolí Nahal Mišmar západně od Mrtvého moře. Tvoří je duté měděné hůlky s páskovými vzory, rytinami a ozdobnými hlavicemi (emblémy standart?). Je pravděpodobné, že tyto předměty zobrazující různá zvířata, byly výsostními odznaky náčelníků či kultovními symboly kněží (20).

Také typický znak kultury nomádských Skytů, ovládajících oblasti na sever od Černého moře, zvěrný styl, byl již kolem r. 1000 př.n.l. výsledkem jejich kontaktů v jižní části Sibiře se sousední Čínou. Zvěrný styl přibuzný skytskému, ať již starší (tzv. karasucká kultura) nebo mladší (např. sarmatská varianta), se nachází v jižním pásu Sibiře mezi Čínou a Evropou.

Skytský zvěrný styl je velmi ovlivněn podmínkami života Skytů a lovem jako jejich hlavním zdrojem obživy. Zahrnuje převážně divoká zvířata, která Skytové lovili (jelen, kún, koza, ryba) nebo kterých se obávali (panter, tygr, rys, kanec, medvěd, vlk, orel). To odpovídá také dramatickému výrazu stylu, podtrženému ještě hojným výskytem gryfů a jiných pohádkových nestvůr. Nejpopulárnějším zvířetem skytského zvěrného stylu vůbec byl jelen, což souvisí snad se skytskou oblibou louvu, určitě však se skutečností, že skytské slovo "saka" (jelen) bylo nejčastější, kterým skytské a později sarmatské kmeny nazývaly samy sebe. Přímá souvislost mezi zvěrným stylem skytského výtvarného umění (a ikonografie) a rodovou symbolikou zde tedy vystupuje do popředí.

Nelze se proto ani divit, že to jsou figurky zvířat, které se objevují nejčastěji i na standartách nošených při určitých náboženských obřadech, mezi které patří i pohřby, a mají tedy svůj symbolický význam. Většina z nich se našla ve skytských hrobech, a to v období 7. stol. př.n.l. (79). Takové pohřby se standartami se staly u Skytů velmi rozšířené a byly objeveny skytské hroby se standartami i ve střední Evropě, v okolí Visly z doby okolo r. 500 př.n.l. (80). V obrazové příloze uvedená vyobrazení skytských standart jsou převzata z knihy A.P.Smirnova *Skytové*, Panorama Praha 1980.

Zatímco kmeny žijící kolem Černého moře ještě v 1. tisíciletí př.n.l. holdovaly kultu zoomorfních božstev, oblast Levanty se díky výhodné poloze na obchodních cestách dostávala postupně pod mezopotámský kulturní vliv. Typickým příkladem je ikonografie starověké F o i n i - k i e, v níž můžeme sledovat i prolinání náboženských a kulturních vlivů mocných sousedních civilizací, egyptské a babylonské.

Hlavními motivy foinické ikonografie jsou symboly okřídleného slunečního kotouče nebo Slunce a srpku Měsice, s hrotý směrujícími v raném období vzhůru (viz symbol akkadského Sína), v novějších nálezech výlučně obrácený růžky dolů (23). Symbol spojení dvou hlavních těles oblohy se vyskytuje ve foinické ikonografii velmi často a setkáváme se s ním i v oblastech, které byly Foiničany osídleny v severní Africe, na Iberském poloostrově a na

ostrovech Středozemního moře. Jeho oblíbenost je o to zájimavější, že astrální kulty byly ve starém foinickém náboženství zastoupeny patrně jenom málo a byly až později Foiničany převzaty.

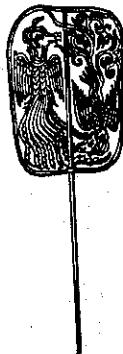
Emblém spojující sluneční kotouč a měsíční srpek sloužil výhradně k označení bohů nebo panovníků, a to ve formě odznaků moci (socha božstva či panovníka, Sarepta, 6.-5. stol. př.n.l.) (24), různých náboženských a kultovních předmětů, vnitřní výzdoby chrámů a v glyptice (razící pečetidla).

Na jednom pečetidle z tzv. Gallingovy studie (25) je "kráčející postava, jež má dvojitou tiáru a krátkou tuniku, v jedné ruce třímá hůl, na jejíž špičce je sluneční kotouč a půlměsíc, a druhou zdraví nebo žehná". Emblém tohoto významu je tedy umístěn na žerdi a slouží k označení vysoko postavenou osobu. Také řada dalších prvků pečetidla (tiára, žehnající poloha ruky) svědčí o babylonsko-asyrském vlivu na místní ikonografii. Standarta se Sluncem a Měsícem je ve Foinikii zaznamenána v 5. stol.př.n.l. (16) a s její obdobou se později setkáme např. i na signech římských legií.

Foiničané se jako významní mořeplavci a obchodníci Starého světa zasloužili o rozšíření středněvýchodní symboliky do severní Afriky (Kartágo) a oblasti Egejského moře. Např. v kartaginské ikonografii se nadále setkáváme s foinickým symbolem slunečního kotouče a růžky dolů obráceného půlměsice (stéla z Kartága, 5. stol.př.n.l.) (26); Kartaginci však středomořskou ikonografii obohatili o nové motivy zvířecí (zejména kůň, jako jeden z atributů boha moře) (8) i lidské.

Hlavním přínosem Foiničanů a Kartaginců však přesto zůstává skutečnost, že spolu s minojskými Kréťany mají hlavní zásluhu o přenesení orientálních standart na evropský kontinent. Je proto velmi pravděpodobné, že Řekové právě z foinických pramenů odvodili standarty vztýčované na svých lodích (8).

Na březích Egejského moře a ve východním Středomoří pronikání starověkých standart do Evropy přerušíme a budeme se věnovat vývoji v těch oblastech, kde standarty byly záhy nahrazeny látkovými prapory - starověké Číně a Indii.

MONGOLSKÁ STANDARTA : VÍZNAMNÝ VEXILOID - VĚJÍŘ,
Z KOŇSKÝCH ŽÍNÍ STAROVĚKÁ ČÍNA

RELIÉF Z WU LIANG ČEN'.
(kolem r. 150 př.n.l.)

PRAPOR BOHA AGNIHO, INDIE
(Védecké období)

PRAPORY V JIHOVÝCHODNÉ ASIÍ

III. PRVNÍ PRAPORY

Poznatky získané v oblasti Blízkého východu názorně dokumentují, že i když se na řadě vexiloidů objevují (patrně) látkové stuhy a fábery, hlavním materiélem pro zhoteování pevných emblémů byl kov, dřevo, kůže, resp., jak později uvidíme, i peří, koňské žině, hlína, papír a další materiály. Jejich rozmanitost se promítá i do různých forem a podob standart, dnes již dávno zapomenutých. I když v některých případech je podoba standart známa pouze z vyobrazení na reliéfech a sochách a surovinu použitou na vytvoření emblémů lze jen odhadovat, je nesporné, že úloha tkanin byla zprvu jen podřadná, tak jako byl podřadný význam, který látkové stuhy na standartě měly.

Je téměř určité, že prapory, v podebě, v jaké je známe nyní, se poprvé objevily v Číně, odkud pocházejí nejstarší zprávy o jejich existenci. Látkové prapory vznikly patrně zvětšením dosud pouze dekorativních stuh připevnovaných ke standartám, jejichž lepší identifikaci na dálku, např. rozlišením barev, a jejichž větší výtvarnost použitím více barev umožnovaly. Jak dokazuje vývoj v jiných oblastech, znamení z emblémů standart se začala malovat či vyšívat i na listu látky, jenž svým tvarem ztratil již charakter stuhy a byl k žerdi připevnován po straně, aby malované znamení lépe vyniklo. Právě čínské hedvábništví umožnilo takovou proměnu standart. Je evidentní, že úroveň tkalcovství vůbec souvisela se vznikem praporů. Těžko lze totiž předpokládat, že primativní hrubá plátna, navíc zřejmě i nevhodná ke zdobení božskými motivy či výjevy z mytolegie, nevýrazná při zavěšení na žerdě, měla předpoklady, aby sama tvořila emblém standarty. Až tenké hedvábí mohlo vát ve větru a plnit všechny požadované funkce standarty. Čínské hedvábništví dalo k dispozici materiál vhodný pro svou trvanlivost, pevnost, lehkost a schopnost barvení či pomalování k výrobě nových symbolů. Ty se poprvé objevily patrně ve vojenství, kde především jezdci na koních ocenovali i jejich malou váhu a snadné přemísťování oproti těžkým kovovým standartám. V oblasti Mongolského Altaje, v tzv. Soutěsce kresek (Bičigtyn am), nacházíme skalní obrazy z 1. tisíciletí př.n.l., které zpodobňují staromongolské

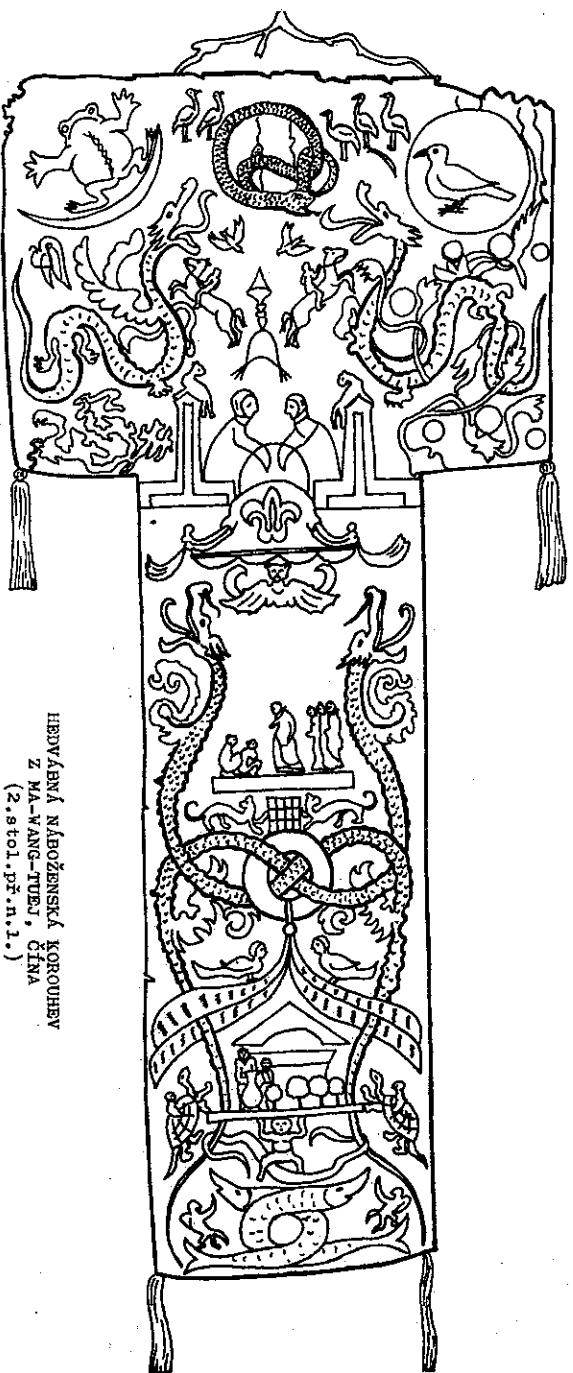
kočovníky s kopími zakončenými kousky látky a koňským chvostem. A byli to právě kočovníci obklopující Čínu, kteří převzali symbol praporu a donesli jej až do Evropy.

V samotné Číně je však doloženo vztyčování vojenských praporů na válečných vozech, nad hradbami dobytých měst, jakož i jejich užití k signalizaci a označení hodnosti. Prapory se také rozšířily i do kultu a objevují se v chrámech a při církevních obřadech (27). Nejrozšířenějším emblémem čínských praporů je červený pták (zřejmě Fénix), bílý tygr a modrý drak (5).

Zatímco v raných čínských rukopisech nalezáme rozličná vyobrazení standart a specifickým vexoloidem Číny byly i vějíře s vyobrazením různých mytologických bytostí (16), kolem r. 1122 př.n.l. je doloženo používání bílé vlajky, která byla nošena před králem Wu, zakladatelem dynastie Čou; její podoba se však nedochovala (28). Zápis z r. 660 př.n.l. o potrestání nižšího šlechtice, který zapoměl sklonit svoji standartu (tady osobní praporec) před nářízeným (5), svědčí o používání praporů jako osobních odznaků i u nižších hodnostářů a dokládá, že prapory nebyly vyhrazeny jenom králi. Královské prapory však přesto měly v čínském kultu výsadní postavení, protože patřily k atributům vládce a jako takové vyžadovaly odpovídající ochranu a úctu. Čínské právo považovalo za zločin, jestliže se někdo dotkl osoby nesoucí vládcev prapor, jeho pád v boji se rovnal porážce. Proto král, resp. později císař, který samozřejmě nechcel vydat v nebezpečí svůj prapor a s ním i svou osobu, svěřoval péči o něj zpravidla vysokému generálovi své armády (5).

Jak takové prapory vypadaly v pozdějším období, dokládá reliéf ve svatyni rodin Wu a Liang (Wu Liang cch⁹) v provincii Šan-tung z poloviny 2. stol.př.n.l. (28), který ukazuje dva muže na koních nesoucí jednak obdélníkový prapor bočně připevněný k žerdi, jednak standartu s listem připojeným k volnému křížovému ráhnu. Prvně jmenovaný prapor ponejprve doloženým případem bočního připevnění obdélníkového listu k žerdi (8).

Symbolika čínských praporů je úzce svázána s mytolgií a různými filosofickými teoriemi o vzniku a správném uspořádání světa. Určitý řad do ní vnesl zakladatel jednotné Číny a její první svrchnovaný císař Čchin Š'Chuang-ti (260-210 př.n.l.). Ve svém úsilí o ideové a filosofické

LÉDVÁBNÁ NÁBOŽENSKÁ KOROUHEV
Z MA-WANG-TUEJ, ČÍNA
(2. stol. př. n. l.)

zdůvodnění jednoty porobených čínských států (Lu, Chan, Čao, Wei, Čchu a Čchi) pod vedením Čchinů použil myšlenku sjednocení k jedinému správnému (tj. čchinskému) systému vlády, který jediný odpovídá vůli nebes a je tedy jediný oprávněný. Ve sjednocovacím úsilí císaře sehrála významnou roli i teorie filosofa Cou Jena o vztazích tzv. Pěti sil ("wu sing"), jejichž prájemné přemáhání a stálé proměny jsou vlastním obrazem neustálého pohybu světa. Těmto pěti silám odpovídají i další, s těmito základními silami úzce související, jevy uspořádané do magických pětic (29).

Císař podle vývoje z uplynulého období dokazoval, že silou dynastie Čou byl ohn, a jestliže Čouové byli vystřídáni Čchinou, muselo se tak stát díky moci další z pětice sil - vody. Voda byla tedy uznána za základní sílu dynastie a byly ctěny proto i další jevy, které s ní byly v magické spojitosti, zejména pak černá barva. Ta vystřídala barvu bílé související s ohnem (proto tedy bílá vlajka panovníka poražené dynastie Čou) a stala se oficiální státní barvou. Používala se na oděvech státních úředníků, zbraních, praporech apod., a dokonce i název pro čchinské svobodné obyvatelstvo byl změněn na "černovlasý lid".

O tom, jak se tato císařova reforma z r. 216 př.n.l. dotkla čínských praporů, blíže informují "Zápisky historika" S'-ma Čchien, který v jejich šestém svazku uvádí, že "černá barva byla čtena na kabátech i šatech, standartách z chlupů i peří a na vlajkách (praporech)" (30). Tentýž pramen dokládá dvě vexilogické zajímavosti. V citovaném úryvku potvrzuje scuběžnou existenci primitivních chlupových a pérových standart a hedvábných praporů (!), v kapitole o biografii císařova kancléře Li S'a pak popisuje osobní prapor tehdejšího krále Čchinů (z r. 246 př.n.l.) Jing Čena, který se stal prvním čínským císařem a přijal jméno Čchin Š' Chuang-ti: vlajka nesla zeleného či modrého fénixe (31). Používání ještě jedné pozoruhodné vlajky je doloženo v citovaném díle T. Pokory (32): poražení vládci prý na důkaz, že se vzdali a jsou odhadláni smýt počahanu sebevraždou, používali prapor z bílých květů.

Velmi zajímavým a z vexilogického hlediska unikátním nálezem, který dosud patrně nebyl vůbec publikován v odborné vexilogické literatuře, je dosud dochováváy (!) hedvábný prapor, datovaný do období Západních Chanů (206 př.n.l.).

Francouzský historik Y.Hervouet ve svém díle *Découvertes récentes de manuscrits anciens en Chine* (vyd. Académie des Inscriptions et Belles-lettres, Paříž 1977, duben-červen, str. 383) poprvé upozornil na nález "hedvábné korouhve, pomalované a ve tvaru písmene "T", která pokryvala vnitřní ramek", nalezenou v dubnu 1972 na starověkém pohřebišti v Ma-wang-tuej. Na tomto předměstí Čchang-ša, hlavního města provincie Chu-nan, bylo v odkrytém hrobě nalezeno velmi mnoho cenných kultovních a obřadních předmětů, z nichž je nejcennější právě náboženská korouhev, která je nejen nejstarší malbou na hedvábí (ještě před výnálezem papíru), ale je i nejstarším dochovalým praperem.

Bližší podrobnosti o korouhvi přinesl Kurýr UNESCO v dubnu 1974 (32°). Tvoří ji kus hedvábí v pedobě písmene "T", dlouhý přes dva metry, při horním okraji široký 92 cm, v dolní části pak zhruba polovinu. Dolní rohy standarty, u níž se zachoval dokonce i provázek k zavěšení na žerd, jsou ozdobeny širokými stuhami. Vzhledem k tomu, že až do svého objevení v r. 1972 je hrobka dokonale nedotčená a i nabalzamování těla bylo provedeno mistrovsky, je i korouhev neuvěřitelně zachovalá; zřejmě i proto, že zakrývala přímo ramek, která byla vložena ještě do dalších dvou sarkofágů. Barvy praporu jsou dosud jasné (použito se zejména rumělinky, malachitu, azuritu a jiných přírodních barviv), dekorace naprostě zřetelná. Výtvarné provedení nasvědčuje již velmi rozvinutému figurativnímu malířství, tématika podává bohaté informace o pohřebním ritu a představách o posmrtném životě starých Číňanů.

Metivy malby jsou velmi rozmanité: lidé, ptáci, zvířata, plazi, mytické nestvůry, nebeská tělesa, jakož i různé rituální nádoby, hudební nástroje atd. Celok je vertikálně rozdělen do tří kompozic znázorňujících nebe, zemi a podsvětí. Představované scény pak věrně odrázejí mýty, legendy i denní život své doby, ve svém spojení vyjadřují proměnlivost světa a zobrazují i představu, kterou měli Číňané na přelomu 3. a 2. stol. př.n.l. o vesmíru.

V horní širší části praporu je nalevo na srpku Měsíce umístěna ropucha a zajíc jako symboly nesmrtevnosti, napravo pak v rudém Slunci černý havran (symbol synovské lásky). Pod nebeskými tělesy je mezi dvěma draky zobrazeno božstvo Čou-lung s hlavou člověka a tělem hada, které

vládne zemi i obleze. Pod ním jsou dvě postavy v honosném oděvu a klobouku, o nichž se vědci domnívají, že jsou to buď hudebnici zvonící na zvon nebo snad strážci "bran pekelných", znázorněných dvěma pilíři hlídanými levharti. Ve střední části kerouhve je zobrazena stará žena opírající se o hůl (bez pochyby zdobenou zemřelou šlechtičnu), doprovázená mladými služícími. Dolní část pak zobrazuje peklo a podsvětí (přivěsky zavěšené na růženci, postava obra držícího svět, mořské nestvůry, obrazy želv).

Číně vděčíme za dva rysy ve vývoji podoby a formy dosavadních standart, které z nich vytvořily prapory v našem pojetí. Jde jednak o změnu v důležitosti tří komponentů standarty ve prospěch stuh, které se mění v list praporu zpravidla obdélníkového tvaru, před pevným emblémem, který se naopak zmenšuje ve čnělku nebo chybí vůbec, jednak se tento list umisťuje postranně (27). V symbolice praportů a vlajek jsou pak Činané první, kdo jejich barvy spojovali s principy etiky, filozofie a náboženského pojetí světa. Na rozdíl od vývoje na Předním východu a v Egyptě nejsou v Číně standarty ani prapory atributem bohů, ale lidí, kteří stáli pod ochranou bohů nebo jsou představiteli filozoficko-náboženského principu. Právní význam vlajky jako symbolu státu, vyjadřovaný formálními projevy úcty k praporu, vlajkovou etiketou, stanovením příležitostí, kdy byl prapor nošen atd., se v Číně projevuje poprvé.

Obdobný vývoj prodělala ikonografie ve starověké Indii, která byla v pořadí druhou oblastí s dolczenými látkovými prapory. Ty však obdobně jako v Číně měly své předchůdce ve standartách s astrálnimi (kolem r. 2000 př.n.l.) (16) a snad i zvířecími symboly.

V oblasti dnešního Pandžábu a severní části Indického poloostrova ležela v minulosti kolébka protoindické, tzv. mohendžodarsko-harappské kultury, jež byla pravděpodobně výtvorem předků dnešních drávidských obyvatel jižní Indie. Severoindická kultura, existující cca v období 23.-16. stol. př.n.l., však v polovině 2. tisíciletí př.n.l. podlehla vlivu indoevropských Árjů, kteří do Indie přišli v několika vlnách, přinesli nové náboženství a položili základy hinduismu. Árjové však přejali od perovených národů řadu kultovních prvků, mj. i symbolů používaných pak v hinduistické ikonografii a ritu.

V harappačké mytologii byl značně rozšířen kult různých posvátných zvířat; na glyptice z Harappy se objevují převážně různé druhy skotu, tygr, slon, nosorožec, krokodýl a mytologické nestvůry - hybridy různých zvířat, resp. zvířat a lidí (33). I když zatím nejsou doloženy standarty z protoindického období v takovém "zvěrném stylu", jejich existenci lze vzhledem k jejich všeobecnému rozšíření i k rozvinuté symbolice předpokládat. O vývoji praporů ze stuh připojených k žerdi svědčí v Indii nálezy praporů, z jejichž některé žerdi byly zakončeny emblémem podobným obrazu na samotném praporu (5).

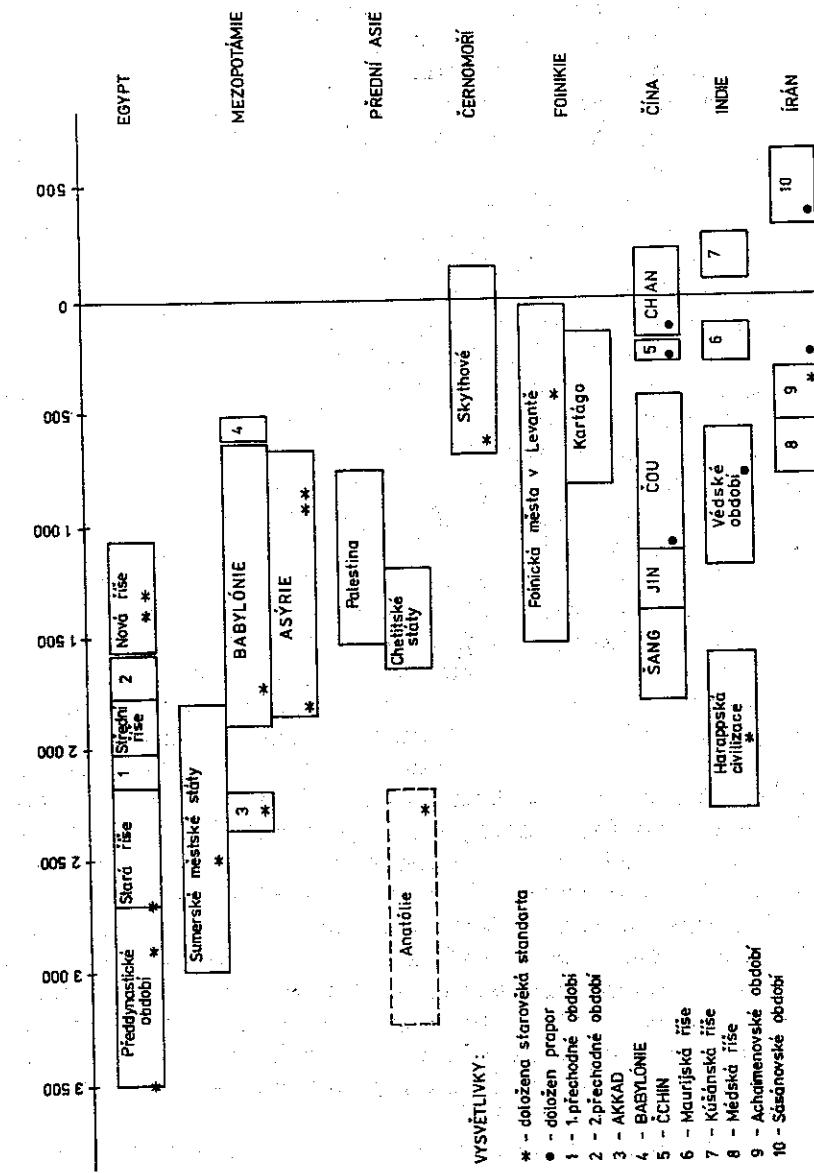
Hinduističtí bohové Árjů sice mají na rozdíl od božstev z Mohendžo-daru a Harappy většinou lidskou podobu, zvířaty jsou velmi často doprovázeny (tzv. jízdní zvířata - beran boha ohně Agniho, Varunův tapír, Šivův býk, labuť prvního z hinduistické božské trojice Brahmy aj.), resp. sami se převtělují v některá zvířata (Višnu např. v rybu "matsja", v želvu "kurma" a v kance "váraha"). (34) Tak se tak stávají posvátnými symboly jednotlivých bohů a objevují se i na jednom z jejich atributů - praporech.

Původní funkce praporů ve staré Indii byla tedy zřejmě náboženská, protože vlajky byly jedním z důležitých kultovních předmětů. Dosud se jich používá při obětech, k označování náboženských sekt a skupin při hinduistických slavnostech a obřadech, jako obětin. (35). Prapory měly často trojúhelníkovou formu, nejrozšířenějšími barvami byla šarlatová a zelená, později se v Zadní Indii zřejmě pod čínským vlivem rozšířila i bílá, žlutá a černá. Často na nich bylo zlatě vyšíváné znamení a na okrajích zlaté třepení. Z doložených praporů rozšířených z Indie do Jihovýchodní Asie můžeme usuzovat na nejrozšířenější motivy - slona, buvola, vodní slípku apod. (5). Např. vyobrazení boha Agniho (36) sedícího na běžicím beranu ukazuje i postavu, která nese před bohem na žerdi prapor s vyobrazením Agniho kultovního zvířete v horní polovině.

Z vyobrazení praporů na válečných vozech a slonech, jakož i ze záznamů, že prapor byl prvním objektem útoku v bitvě a jeho pád či ztráta znamenaly zmatek, pokud neprávem porážku, (5) lze usuzovat i na jejich používání ve vojsku, kde pravděpodobně plnily i signalizační funkci.

PŘEHLED SVĚTOVÝCH KULTUR 1

(Chronologie podle Dějin pravěku a starověku, SPN Praha 1979)

Obdobně jako v Číně můžeme i v Indii předpokládat souběžnou existenci hedvábných praporů a vexiloidů, z nichž pro Indii nejtypičtější po mnoha staletí byl i slunečník, který měl velký politický význam. (16) Zatím musíme hovořit jenom o předpokladech, protože archeologické bádání po nejstarších dějinách Indie dosud nenabylo rozměru výzkumu třeba v Egyptě, Řecku či Mezopotámii a poznatky, které máme k dispozici, jsou velmi zlomkovité a chudé.

V cestě na Západ, kterou vlajky vykonyaly z Číny a Indie, patří důležité místo také Iránu a válkám, které vedl v helénistickém i římském období. Na jeho území však nové symboly asimilovaly tradice starých perských standart tvořených podle novooasyrského vzoru.

V symbolice perského náboženství v období prvního rozkvětu říše (tzv. achaimenovské, 6.-4.stol.př.n.l.) se v určité obměně opět setkáváme se známým asyrským symbolem muže v okřídleném slunečním kotouči. Např. na reliéfu z behistunské skály zebrazujiče krále Dareia nad devíti nejdůležitějšími poraženými nepřáteli je zobrazen i sluneční bůh a Pán-stvořitel Abura Mazda. O. Klíma (37) ho popisuje následovně: "Ve staré době je znázorněna ve výši nad lidskými postavami, nikdy mezi nimi. Je to důstojný muž v nejlepších letech, stříbrná vlasů a vousu jakož i pokryvka hlavy jsou jako u krále. Oděn je suknici širokých, u zápěstí splývajících rukávů a přepásan šnúrou, od níž na boku šikmo, symetricky vpřed i vzad spadají pentle, končící zákruty. Ve výši pásu jsou stylizovaná křídla. Dole od pásu je ptačí ocas. V levé ruce drží kruh, pravá je pozdvížena jakoby k žehnání. Podivná je kompozice obrazu v tom, že bůh je vzat z profilu, páso tvorí však pravidelný kruh a křídla jsou vodorovně od pásu. Nejjzachovalejší toto vyobrazení je dodnes vidět v Dareiově paláci v Persepoli. Ale ani námět ani způsob provedení nemí nic původního perského. Je to napodobení - a to dosti otrocké - obrazů asyrských. Na jednom z nich je bůh Ahura, od beder nahoru král, dole s péřovou suknici, za ním okřídlené kolo, pravice je pozdvížena, levice drží luk"

Obraz Ahura Mazdy se objevoval především na kultovních stavbách a zřejmě i standarty tvořené okřídleným

diskem s emblémem boha (8) byly používány především v církevním ceremoniálu. Majestát perských králů svěřený bohem Ahura Mazdou představují stuhy z jeho obrazu nazývané "farru". Ty jsou spolu s žezlem v podobě stylizovaného lotosu a dlouhou holí symbolem královské a vla-dařské moci. Kruh s přivázánými stuhami (viz Šamašův prstenec v Babylonu) předává Ahura Mazda jako symbol vlády královi z období sassánovského Ardašírovi II. na reliéfu v Nakš-e Rostamu. (38)

Na konci achaimenovského období jsou v Xerxově ar-mádě zátválek proti Alexandru Velikému (4. stol.př.n.l.) zaznamenána již první polní znamení, jimiž byly orli s roztaženými perutěmi. (39) Orli však mají v Iránu značnou tradici a jako čnělku kovové standarty s kresbami Slunce a lva dokládá orla s roztaženými křídly i W. Smith, (4) který ji považuje za nejstarší dosud existující standartu a uvádí její stáří na pět tisíc let. Spolu se sokoly, Sluncem, hvězdami a geometrickými obrazci se orli objevují na standartách datovaných do 4. a 3. stol. př.n.l., které jako první v oblasti evropsko-asijského rozhraní mají pod zřejmým vlivem vývoje v Číně a Indii podobu šerdi, na jejímž vrcholku je tétemické zvíře a pod ním na křížovém ráhně látkový prapor s emblémem, obvykle opakujícím symbol na čnělce. (16) Symbol Slunce byl vyhrazen perskému králi a byl umístěn nad jeho polním stanem. (39)

Prapory zhotevené z látky postupně vytlačovaly jednodušší standarty a v tzv. období sassánovském (3.-7. stol.n.l.) se již setkáváme s prapory v našem slova smyslu. Ze se však často jednalo o kuriozní vexilologický materiál, dokládá např. tzv. říšský prapor, který byl jedním z pověstných divů dvora šáha Husrava Parvéze, za jehož vlády (591-628 n.l.) řád podruhé dosáhl svého největšího rozsahu a bohatství. Praporem byla "kožená zástěra kováře Káve, který kdysi vedl vzpouru proti dračímu králi Dahákovi na řánu a učinil z ní prapor vzbouřenců. Byla prý z levhartí nebo medvědí či hovězí kůže a měla rozměr osmkrát dvanáct loket. Celá byla posázena zlatem, stříbrem, perlami a drahokamy." (40)

(Dokončení příště.)

Přehled literatury použité při přípravě I. části :

- (1) Whitney Smith: Flags Through the Ages and Across the World, McGraw-Hill Book Co. New York 1975 (dále jen SMITH), str. 30.
- (2) tamtéž, str. 14.
- (3) tamtéž, str. 34-35.
- (4) tamtéž, str. 34
- (5) Encyclopaedia Britannica, díl 9, London 1966, str. 398 an.
- (6) C.W.Ceram: Bohové, hroby a učenci, Orbis Praha 1975, str. 120.
- (7) tamtéž, str. 79, SMITH, str. 35.
- (8) William G. Crampton: The Historical Development of Flags) The Earliest Signs and Standards, Midland Group Gallery Nottingham 1973.
- (9) Vsemirnaja istorija, díl I., Gosudarstvennoje izdatelstvo političeskoj literatury Moskva 1955, str. 349.
- (10) C.W.Ceram, cit.dílo, str. 111.
- (11) tamtéž, str. 271.
- (12) Josef Klíma: Lidé Mezopotámie, Orbis Praha 1976, str. 330.
- (13) tamtéž, str. 169.
- (14) tamtéž, str. 244.
- (15) tamtéž, str. 190.
- (16) SMITH, str. 38.
- (17) J. Klíma, cit. dílo, str. 167-172.
- (18) tamtéž, str. 174.
- (19) Vsemirnaja istorija, díl I., str. 325.
- (20) Burchard Brentjes: Zlatý věk lidstva, Orbis Praha 1973, str. 118,184, obraz. příloha č. 66.

- (21) J.Beusek,R.Hošek: Antické Černomorí, Svebeda Praha 1978, str. 17 - 18.
- (22) Eric Inglefield: Flags, Ward Lock Kingfisher Guides Londen 1979, str. 39.
- (23) Sabatine Moscati: Feiničané, Orbis Praha 1975, str. 55
- (24) tamtéž, str. 54.
- (25) K.Galling: Eschmunazar und der Herr der Könige in Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins, LXXIX, 1963, str. 140 - 151.
- (26) S.Moscati, cit. díle, str. 128.
- (27) SMITH, str. 41.
- (28) E.M.G.Barracough, W.G.Crampton: Flags of the World, F.Warne Ltd. Londen 1978.
- (29) Timoteus Pekera: Čchin Š Chuang-ti, edice Portréty, Orbis Praha 1967, str. 91 - 92
- (30) tamtéž, str. 89.
- (31) tamtéž, str. 129.
- (32) tamtéž, str. 170.
- (32^a) Wen Pien: Le plus vieille peinture sur soie in Le Courrier de l'UNESCO XVII, duben 1974, str. 18 - 23.
- (33) Dušan Zbavitel: Bezi, brahmáni, lidé. Čtyři tisíciletí hinduismu. Svebeda Praha 1964, str. 14.
- (34) tamtéž, str. 109 - 111.
- (35) tamtéž, str. 66, 165, 189.
- (36) tamtéž, str. 18.
- (37) Otakar Klíma: Sláva a pád starého íránu, Orbis Praha 1977, str. 75
- (38) tamtéž, str. 144 - 145.
- (39) tamtéž, str. 83.
- (40) tamtéž, str. 197.
- (79) J.Beusek, R.Hošek, cit.díle, str. 55 - 58.
- (80) tamtéž, str. 68.

VEXILOLOGIE - zpravodaj Vexilogického klubu při Obvodním kulturním domě v Praze 3, Kalininova 53, 130 00 Praha 3. Vychází neperiodicky a je určen pouze členům klubu. Toto číslo připravili ing.J.Martykán, dr.L.Mucha a dr.Zb. Svoboda. Výtvarně spolupracovali ing.M.Kroupa, P. Fojtík a A.A.Usačov.

Prosinec 1980

č. 40